

Summary

In the article it is determined the impact of impressionism on the structure of small prose works and the role of impressionistic detail in creating psychological picture of the inner world of characters are determined. It is outlined the impressionistic techniques of landscape and portrait characteristics in the style palette of K. Mansfield.

Keywords: *impressionism, style, short story, structure, composition, colour, space, time, landscape, portrait, impression.*

Література

1. Андреев Л. Г. Импрессионизм / Л. Г. Андреев – М., 1980. – 244 с.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови / В. А. Кухаренко. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Менсфілд К. Расскази / К. Менсфілд. – М.: «Книга», 1988. – 445 с.
5. Теория литературных стилей. Типология стилиевого развития XIX века. – М., 1977. – 494 с.
6. Mansfield Katherine. Selected Stories. – М: Raduga Publishers, 2002. – 220 с.

УДК 378.147:821.161.2 – 143.0

Ірина Ярошевич, Віра Зенкевич
(м. Донецьк)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЖАНРУ ЕЛЕГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Т.ШЕВЧЕНКА)

У статті досліджується методика викладання жанру елегії у вищій школі на прикладі творчості Т. Шевченка. Автори з'ясовують основні риси елегії, теоретично осмислюють специфіку цього жанру з урахуванням історії його виникнення, подають системний та поетичний аналіз однієї з них.

Ключові слова: *жанр, елегія, медитація, думка, послання.*

Серед актуальних проблем, які розробляються у сучасному літературознавстві, важливе місце посідає елегія як жанр літератури. Поштовхом до розробки заявленої теми є те, що методи вивчення жанру елегії у вищій школі є малодослідженими.

Мета роботи – з'ясувати специфіку вивчення жанру елегії під час розгляду творчості Т. Шевченка, демонструючи це на конкретних прикладах.

Для реалізації мети необхідно виконати наступні завдання: систематизувати науково-теоретичні праці про жанр елегії, окреслити генезис жанру визначивши значення елегії у світовій та давній літературі, дослідити творчість попередників Т. Шевченка, виділити жанрові різновиди елегії у творчості Т. Шевченка, виконати їх поетичний аналіз, з'ясувати найбільш характерні риси, які притаманні жанру елегії.

Вивчення теоретичного матеріалу можна спланувати і представити у вигляді евристичної бесіди під час якої доступний «вільний обмін думками між викладачем і студентами як рівноправними учасниками навчальної взаємодії», більше того наявне «пробудження в кожній особистості потягу до самопізнання шляхом постановки цілеспрямованих запитань» [6, 246].

Уявіть собі, що Ви мешканець одного з античних міст і маєте можливість слухати елегії відомих поетів. Прослухавши декламації віршів, зробіть висновок щодо характеру творів і дайте визначення жанру з погляду того часу.

Для давньогрецьких поетів VII-VI ст. до н.е. Солона, Ксенофана, Мінерма та інших елегіями були твори з чіткою строфічною будовою (елегійний дистих). Античні елегії водночас стверджували радість життя і в той же час розчарування. Якщо взяти до уваги римську літературу, то у порівнянні з давньогрецькою, її тематичні межі значно звужуються.

Зробіть спробу, з погляду сучасності, дати визначення жанру «елегія». Чи існують локанічні ненаукові визначення цього поняття?

Існує приблизно десять визначень поняття елегія. «Елегія (грец. ἐλεγεία, від ἐλεγεῖον – утворено, від фрігійського слова, що означало очерет, тобто від музичного інструмента, виготовленого з очерету, – сопілки, під акомпанемент якої співались елегії) – вірш, у якому виразно спостерігаються настрої журби, смутку, меланхолії» [4, 293]. Серед ненаукових визначень жанру елегії слід виокремити висловлювання М. Гоголя: «Елегія є немовби спокійним викладом почуттів, що постійно в нас перебувають... Це сердечна історія – те ж саме, що й товариське відверте послання, в якому висловлюються самі собою внутрішні стани душі... найчастіше чути від неї скарги, тому що в таку мить серце зазвичай прагне висловитись і буває багатослівним» [5, 379].

Виділіть основні характерні ознаки жанру елегії та її різновиди.

Переважає більшість дослідників (Ю. Івакін, В. Бородін, В. Смілянська, Н. Чамата, О. Ткаченко та ін.) основними характерними рисами жанру елегії вважають: «інтенсивність внутрішнього переживання, болісно-емоційне осягнення навколишнього світу, поетична рефлексія, суб'єктивізм, розмаїття мотивів» [7, 176].

О. Ткаченко у науковій розвідці «Українська класична елегія» виділяє такі її різновиди: латиномовна елегія, духовна елегія, жалобна

елегія, історико-патріотична елегія, світська елегія, любовна елегія, романтична елегія, елегія на смерть, невільницька елегія.

Простежте історичний розвиток жанру «елегії» в античний період, спираючись на творчість поетів давньої Греції та Риму.

Виникнення жанру елегії сягає античності. «Антична (від лат. *antiques* – давній), або греко-римська (також – класична) література хронологічно охоплює приблизно 8 ст. до н.е. – 5 ст. н.е. Включає в себе літературу давньої Греції та Риму, започаткувала в Європі головні літературні роди й жанри: драматичні – трагедію (Есхіл, Софокл) і комедію (Арістофан), поетичні – епічну поему (Гомер, Вергілій), ліричну поезію (Алкей, Сапфо), байку (Езоп, Федр), прозу – роман, повість, новелу (Лонг, Петроній, Апулей), а також філософію, естетику, риторику, мистецтво й архітектуру, точні та природничі науки» [1, 159]. Перші зразки таких творів знаходимо в давньоєгипетській поезії «Плач Ізиди по Озирісу», в літературі Стародавнього Китаю «Пісня покинутої дружини», у творчості поетів Еллади (Архілох, Каллін, Мінерм, Солон, Калімах, Тіртеї, Феогнід), Риму (Проперцій, Тібулл, Катулл, Овідій).

Якщо поглянути на давні традиції рецепції античності в українській культурі, то швидке засвоєння Т. Шевченком античного топосу є логічним і закономірним. Весь масив греко-римської присутності у творчості поета можна розділити на три рівні: на першому (верхньому) рівні – згадки міфологічних образів і персонажів, літературних творів, історичних осіб (митців, філософів, письменників, державних діячів), ідіоми, цитати, сентенції, порівняння тощо, а також малярські твори. Цей рівень почав формуватися ще в помешканні П. Енгельгардта. Сформуватися цьому рівню допомогли такі видатні художники як В. Ширяєв, І. Сошенко. У цей період Т. Шевченко пише поеми «Кавказ», «Неофіти», а також повість «Художник» в яких ми спостерігаємо велику кількість ремінісценцій. У поезії та прозі поета спостерігається інтенсивність вживання імен античних філософів та майстрів слова (Демосфена, Сократа, Геракліта), поетів і мислителів (Федра, Езопа, Горація, Овідія, Вергілія, Гомера, Есхіла), імператорів (Октавіана Августа, Нерона, Декія), а в малярських творах відображено сюжети античної міфології та історії.

До середнього рівня належить ряд ремінісценцій та мотивів із Горація, Овідія, Софокла, греко-римської міфології. Т. Шевченко захоплювався творчістю Овідія, а саме «Скорботними елегіями» – це відобразилося у його творчості «Думка – Вітре буйний» (1838), «Тополя» (1839), «Сова» (1844).

Третій – найглибший рівень рецепції в поезії Т. Шевченка називають архетипним, або перцептивним.

Починаючи від перших творів «Думка – Тяжко, важко в світі жити», «Думи мої, думи мої», «Перебендя» – до останнього «Чи не покинуть нам,

небого» «знакова система поетичної мови письменника істотно не змінилась» [1, 165]. У поета домінували такі категорії-символи як Слово, Доля, Муза, Слава, Мати, Могила, Рай, Небо та інші. Отже, античність була музою Т. Шевченка, його невід'ємною частиною, яка супроводжувала його все життя. Поет, не вподобав барокову літературу, підтримуючи думку П. Куліша, М. Костомарова та інших романтиків: письменство «середньої доби» («від Нестора до Гоголя») не було виявом «народного генія», бо зазнало «чужинецьких впливів» і не послуговувалося народною мовою.

Яке значення відіграла давня література у становленні жанру елегія?

У давній літературі була широко представлена жалобна елегія, а особливо ляменти. Визначальною рисою є те, що вона зародилася з фольклорних жанрів: із голосінь, плачу над покійним. Одним із зразків елегійного твору літературного походження є плач Ярославни у «Слові о полку Ігоревім». Плачі та ляменти набувають громадянської забарвленості, це знаходить відгук у пізніших піснях та елегіях.

Однією з характерних рис давньої української елегії є її зв'язок з історією країни. Українська дійсність XVI-XVIII ст. була досить нестабільна, складна і трагічна, та авторам навіть не спадало на думку зображувати щось вигадане, тому події національно-визвольних змагань стали джерелом для історико-патріотичних елегій послуживши подвигом багатостраждального народу. Елегія відображала найрізноманітніші сфери життя українців, «що спричинило її тематичну розмаїтість і гостре соціальне забарвлення» [10, 68].

О. Ткаченко у монографії «Українська класична елегія» досліджує історію розвитку жанру елегії в українській поезії від давнини і до початку XX століття. Особливу увагу приділяє еволюції жанру в українській літературі XIX ст., де першорядне місце відводиться поезіям Т. Шевченка.

Хто із українських поетів був попередником Т. Шевченка у жанрі елегії?

Т. Шевченко високо оцінював творчість Г. Сковороди. Виокремлення жанру елегії у Г. Сковороди є дискусійним, адже жодного свого вірша він не назвав елегією, проте його пісні друга, десята, одинадцята, вісімнадцята, двадцять перша мають ознаки елегії: «рефлексійний роздум, елегійне розгортання ліричного сюжету, тон спокійного смутку, зажури, глибокий вплив почуттів» [10, 98].

Сум, філософське меланхолійне споглядання світу ліричного героя є концептуальною основою твору. Характерною особливістю елегій Г. Сковороди є звертання ліричного героя до Христа, що побудовані на засадах діалогізму. Ліричний герой у Г. Сковороди – це не узагальнений образ християнина, а конкретна особа – передова людина свого часу,

мислитель, який домагається відповіді на болючі питання людської сутності та буття й шукає правдивий світ у Бога, розуміючи антигуманність існуючої дійсності. Елегійна поезія Г. Сковороди ввібрала здобутки жанру впродовж його тривікового розвитку. У елегіях Г. Сковороди роздуми домінують над почуттями, чітко виражене ліричне «Я», спостерігається експресивність туги і суму.

Досвід давньоукраїнської елегійної поезії засвідчує появу в літературі самодостатнього і сформованого жанру елегії, що згодом була запозичена романтиками. П. Білоус зазначав, що «ідеї, літературну творчість Г. Сковороди неодноразово використовували у творах нового письменства, особливо у перші десятиліття ХІХ ст., коли відбувалося становлення нової української літератури, бурлеск і трагедія як вияв «низового бароко» стали альтернативою поважного книжно-церковного письменства, романтизм оновлював у літературі мотиви, теми, образні системи зверненням передусім до фольклорних джерел, шукаючи там тривку опору в національному самоствердженні і нових літературних героїв» [2, 404-405]. У той час Г. Сковороду вважали «символом віджилого часу», а твори «застарілим раритетом», але водночас його постать була романтично незвичною і легендарною.

Серед перших романтичних елегій слід відзначити пісні І. Котляревського з п'єси «Наталка Полтавка» – «Віють вітри...», «Видно шляхи полтавській», які ввібрали і трансформували поетику народної пісні, традиції давньоукраїнської елегії.

Ознайомившись з поетичною творчістю Т. Шевченка, варто особливо увагу звернути на специфіку його елегій та їх жанрові різновиди.

Дослідники творчості Т. Шевченка, зокрема В. Смілянська та Н. Чамата, виділили такі різновиди елегії у різні періоди його творчості: елегію думку («Думка» («Тече вода в синє море...»), елегію-епітафію («На вічну пам'ять Котляревському»), громадянську елегію («Розрита могила»), елегію-рефлексію («Чого мені тяжко, чого мені нудно...», «Заросли шляхи тернами...»), описово-медитативну елегію (« N. N. – «Сонце заходить, гори чорніють...», «Барвінок цвів і зеленів...»), елегію-послання («Заворожи мені волхве», «Гоголю»), філософську елегію («Не завидуй багатому») [9, 6].

Що характерно для модифікації жанру «елегії» у різні періоди творчості Т. Шевченка?

У 1837-1843 р.р. написані елегії «Думка» («Тече вода в синє море...»), «На вічну пам'ять Котляревському». У період трьох літ: «Розрита могила», «Чого мені тяжко, чого мені нудно», «Заворожи мені, волхве», «Гоголю», «Не завидуй багатому», «N. N. («Сонце заходить, гори чорніють»). У період арешту і заслання: «Заросли шляхи тернами». У 1857-1861р.р. «Барвінок цвів і зеленів».

У ранній період творчості Т. Шевченко переважно схилявся до романтизму. Основа естетичної платформи поета – правдиве зображення дійсності, висока художність, викриття антинародного ладу, активний гуманізм, впевненість у кращому майбутньому, заклик до визволення і побудови демократичної держави. Неабиякий вплив на ранню творчість Т. Шевченка мали збірки пісень М. Максимовича, М. Цертелева, А. Метлинського, «Історія Русів», «Запорозька старовина» Ізмаїла Срезневського, наукові праці з історії України М. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, козацькі літописи, зокрема «Літопис Величка». Багато уваги приділялось історичній тематиці [8, 101-103].

У період «Трьох літ» у Т. Шевченка відбулася різка зміна тематики творів. Усе частіше поет описує сучасне життя, порушує злободенні проблеми буття: викриття феодально-кріпосницького ладу, національного гноблення Російською імперією. Проблема національного утвердження українців, майбутньої долі України, особливо постає у віршах «Розрита могила» й «Чигрине, Чигрине...». У творах Т. Шевченка, як й інших поетів-романтиків, могила – символ героїчного минулого України. Образ розритої могили – це, за словами Ю. Івакіна, «узагальнений до символу образ України, пограбованої царизмом».

Останній період творчості поета, на думку багатьох науковців, – найвизначніший етап, новий ступінь розвитку революційно-демократичного світогляду митця.

Для кращого розуміння «елегії», як жанру можна запропонувати для аналізу декілька творів, поділивши групу на дві частини, а в кінці заняття порівняти результати досліджень студентів.

Елегія-епітафія «На вічну пам'ять Котляревському» написана у листопаді 1838 року в Петербурзі «як відгук на смерть українського поета і драматурга Івана Котляревського» [1, 18]. Остання частина тексту носить дещо недовершений характер, про що свідчить перенасиченість тексту романтичними штампами, стилістичними кліше фольклорного та літературного походження. Прикладом можуть слугувати такі висловлювання як «праведная душе», «прийми мою мову не мудру, та щиру, прийми, привітай», «на одно слово», «усміхнеться серце на чужині», «славу козацьку», «сизий орле», «море широке, глибоке», «хвилі ідуть та ревуть», «я темний», «доля плаче», «сироту усюди люде осміють», «море грає», «місяць ясніше сія», «з вітром могила в степу розмовляє» [11, 609-611].

Серед тропів у вірші можна виділити тавтологію, що підкреслює певне явище, допомагає виділити його з контексту «місяць ясніше сія», «Чи дівчина, що милого // Що день виглядає», «Праведная душе, прийми мою мову // Не мудру, та щиру, прийми, привітай», «Не кинь сиротою, як кинув діброви», «Згадаю Енея, згадаю родину, // Згадаю, заплачу, як тая дитина». Епізоди в елегії поєднуються за принципом

«сурядності у складному композиційному періоді з анафоричними займенниками» [11, 24]: «І світ Божий як Великдень, // І люди як люди!», «Поки живуть люди; // Поки сонце з неба сяє», «Не мудру, та щиру, прийми, привітай. // Не кинь сиротою, як кинув діброви», «Згадаю Енея, згадаю родину, // Згадаю, заплачу, як тая дитина», «А хвилі на той бік ідуть та ревуть. // А може, я й темний, нічого не бачу», «Там сонце, там місяць ясніше сія, // Там з вітром могила в степу розмовляє, // Там не самотній був би з нею й я».

Асиндетон надає елегії інтонації переліку, підсилює хронологічність викладу: «Сонце гріє, вітер віє // З поля на долину, // Над водою гне з вербою // Червону калину, // На калині самотній // Гніздечко гойдає». Еліпсис наявний у творі для уникнення недоречних повторів (тавтології), дає змогу читачеві «читати між рядків»: «Згадай лихо, та й байдуже... // Минулось... Пропало... // Згадай добре – серце в'яне, // Чому не осталось?», «Защечебече соловейко – // Сохнуть дрібні сльози. // Послухає, усміхнеться, // Піде темним гаєм...». Ампліфікація присудків використовується автором для створення прийому градаційності, підкреслення значущості описуваного явища: «Убирає, доглядає, // Не мине калину. // Чи сирота, що до світа // Встає працювати, // Опиниться, послухає, // Мов батько та мати // Розпитують, розмовляють, – // Серце б'ється, любо...». Майстерне використання метафори виступає предметом зіставлення та «логічного монтажу чотирьох сюжетних епізодів, в яких ідеться про типові для сучасного Шевченкові життя долі людей, кожний з яких є слухачем соловейкової пісні» [9, 24]: «Вербка сміється, свято скрізь!», «Недавно, недавно у нас в Україні // Старий Котляревський отак щечетає», «Все осталось, все сумує, // Як руїни Трої. // Все сумує – тільки слава Сонцем засіяла». Персоніфікація надає образам оновлених рис: «Дівчата вийдуть воду брать, // І сонце гляне – рай, та й годі!», «Недавно, недавно у нас в Україні // Старий Котляревський отак щечетає; // Замок, неборака, сиротами кинув // І гори, і море, де перше витав», «Пішла дібровою руна, // Руна гуляє, Божа мова» [11, 609-611]. Елегія «На вічну пам'ять Котляревському» є джерелом словесно-художніх засобів які збагачують образність нашого мовлення.

Отже, елегія як жанр зароджується в античні часи, проте в українській літературі найбільшого розвитку набуває в добу романтизму, про що свідчить неперевершений і самотній поетичний доробок Т.Шевченка. Тому його елегіям-думкам притаманне поєднання суб'єктивних форм ліричного персонажа та розповідача, наспівний інтонаційний стиль, а також індивідуалізація ліричного переживання.

Аннотація

В статті досліджується методика преподавания жанра элегии в высшей школе на примере творчества Т. Шевченка. Авторы выясняют основные черты элегии, теоретически осмысливают специфику этого жанра с учётом истории его возникновения, подают системный и поэтический анализ одной из них.

Ключевые слова: жанр, элегия, медитация, думка, послание.

Summari

The method of teaching of the genre of elegy in university is analysed in the article in question on the example of the works of T. Shevchenko. The authors explain the main features typical of elegy, the specific of this genre is comprehended theoretically in terms of the history of its origin, set an example of the systems and poetic analyses of one of them.

Key words: genre, elegy, meditation, idea, epistle.

Література

1. Ашкаренко Г. Робочий зошит А: «А нумо знову віршувать» // Шевченківська енциклопедія. – К.: Наукова думка, 2004. – 240 с.
2. Білоус П. Історія української літератури XI-XVIII ст.: Навчальний посібник – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 424 с.
3. Бородин В. Над текстами Т.Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1971. – 221с.
4. Галич О. Теорія літератури: Підручник. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
5. Гоголь Н. Собрание сочинений: В 7. т. – М.: Художественная литература, 1986. – Т. 6. – С. 379.
6. Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. – Вінниця: Глобус-прес, 2006. – 348 с.
7. Лексика загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
8. Мосенкіс Ю. Глибини Кобзарєвого слова // Шевченкознавчі студії. – К.: Наукова думка, 1994. – С.101-103.
9. Смілянська В., Чамата Н. Структура і смисл: Спроба наукової інтерпретації текстів Тараса Шевченка: [Монографія]. – К.: Вища школа, 2000. – 207 с.
10. Ткаченко О. Українська класична елегія. Монографія. – Суми: Видавництво СумДУ, 2005. – 256 с.
11. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т.Шевченко: Твори. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1. – 784 с.